

"גומרו בידי אדם"

בשעורינו זה נדון בגדר הדין של - "גומרו בידי אדם" ובגדר - "מיגו דאתקצאי לבין השמשות אתקצאי לכולי יומא".

יש לדון מהו ההבדל בין נר שהיה דולק בביה"ש וכבה דלא הוי גומרו בידי אדם, ומדוע בבגד רטוב בביה"ש פסק המשנ"ב בסי' ש"ח ס"ק ס"ג דאמרינן מיגו דאתקצאי.

הבי"י בסי' ש"י כתב בשם הכלבו בסי' נ"ח: "כל דבר שגמרו בידי אדם אינו מוקצה ואית דבעי למימר שאלו התמרים שנותנים עליהם מים בגיגית בע"ש או בעיו"ט ונדחו עי"ז מיד, אי חזו להו בתר הכי בליל שבת או בליל יו"ט, שלקחו טעם היין מותר לשתותן ביום, שגמרו בידי אדם אם שהו כפי הצורך". וכתב הבי"י ודבריו תמוהין שהרי אמרינן בגמ' בפרק כירה דשאר פירות לבד מגרוגרות וצימוקים לית להו מוקצה וא"כ למה הוצרך לטעם שגמרו בידי אדם, ועוד דהני לא הוי גומרו בידי אדם.

הטי"ז בסק"ד: הביא את הדין הנ"ל בבי"י בשם האו"ח, דתמרים שנותנים עליהם מים בגיגית בע"ש ואינם ראויים, ובשבת נעשו ראויים מותרים בשבת. - אך לא כתב את טעם הדבר.

וכתב הלבושי שרד על הטי"ז הנ"ל: דהטעם הוא משום דהוי "גומרו בידי אדם", שהרי התמרים האלה יהיו מוכנים מאליהם בשבת משא"כ גרוגרות וצימוקים דהוו גומרו בידי שמים, דתלוי אם תזרח החמה או לא. ותמה הלבושי שרד על הבי"י שכתב דלא הוו גומרו בידי אדם.

ועוד הקשה הלבושי שרד הרי קיימ"ל בנר שכבה בסי' רע"ט ס"א כר"י דמיגו דאתקצאי לביה"ש אתקצאי לכולי יומא, והרי בנר ברור שיכבה בשבת ומדוע לא הוי גומרו בידי אדם? וכתב ויש ליישב, סתם ולא פירש.

והנה המשנ"ב בסי' ש"ח ס"ק ס"ג כתב דבגד שהיה לח בביה"ש טופח ע"מ להטפיה והיה אסור לטלטלו משום אסור סחיטה - אסור לטלטלו כל השבת, משום מיגו דאתקצאי לביה"ש אתקצאי לכולי יומא, והרי ודאי מדובר בכה"ג שיודע שהבגד הזה יתייבש בעוד כמה שעות ובכל זאת אסר את טלטולו. וקשה הרי הוי גומרו בידי אדם, דהרי ברור שהדבר יהיה ראוי ללבישה בעוד כמה שעות ומאי שנא. ואם נאמר דהוי כגומרו בידי שמים שתלוי ביבוש החמה כמו גרוגרות וצימוקים, א"כ אם אדם ישים את הבגדים במכונת יבוש - בכה"ג שיגמר מאליו יהיה מותר לטלטלם למשנ"ב או לא, ונראה מזה שהמשנ"ב לא חילק ואוסר בכל ענין, וצ"ע ליישבו.

כדי להשיב את תמיהות אלו נפרש את הסוגיא של "גומרו בידי אדם".

א

הגמ' בביצה (דף כו, ע"ב) דנה בסוגיא של מוקצה לחצי שבת ובהמשך הסוגיא - "אמר רבי זירא ת"ש מפולין ועדשים, דהא פולין ועדשים מעיקרא חזו לכוס, שדינהו בקדרה אדחו להו גמר בישוליהו חזו להו, אמר ליה אבבי ולטעמך תקשי לך קדירות דעלמא בין השמשות רותחות הן ולאורתא אכלין מינייהו, אלא גומר בדי אדם לא קא מבעיא לך כי קא מבעיא לך גומר בדי שמים".

מדברי הגמ' יוצא שאותן קדירות שאינם ראויות בביה"ש ורק בשבת הם נעשות ראויות - לא אמרינן מיגו דאתקצאי לביה"ש משום דהואיל והתיקון בא ממילא בלי שום מעשה הוי גומר בדי אדם ושרי, משא"כ גרוגרות וצימוקים דתלוי בחמה אם תזרח, בכה"ג הוי גומר בדי שמים ואמרינן מיגו דאתקצאי לביה"ש, אתקצאי לכולי יומא.

זאת הסיבה שבאמת מותר לנו היום להעמיד בע"ש קדירות על הפלטה אפי' שאינם מבושלות כדי שיגמרו את הבישול בשבת ולא אמרינן מיגו דאתקצאי, דהוי גומר בדי אדם.

ואיכ' קשה מדוע נר לא הוי גומר בדי אדם להלכה. ומדוע המשנ"ב בבגד רטוב, שברור שיתבש בשבת לא הוי גומר בדי אדם ?

אם נעיין ברש"י בסוגיא בד"ה - "אלא מידי דגומר בדי אדם" כתב - "כיון דבידו לתקנו בו ביום" - ויש להבין מהו כוונת רש"י.

יתכן ורש"י למד שמדובר בקדירות מבושלות כל צורכן, רק שהם רותחות וצריך לצננם וזה בידו לעשות גם בביה"ש ולכן לא אמרינן מיגו דאתקצאי, אבל בקדירה שאינה מבושלת כל צורכה ואינה ראויה, עכשיו נימא מיגו דאתקצאי, וכל סיבת ההיתר לרש"י היא משום שבידו עתה בביה"ש לצננה, ואיכ' גם עכשיו היא אינה דחוייה, וכן כתב השיטה המקובצת כאן בסוגיא "כגון קדירה שבידו לצננה אלא כי קא מבעיא לי כגון גומר בדי שמים וה"ה נר שאין בידו לכבותו".

איכ' לפי שיטת הראשונים רש"י והשטמ"ק גומר בדי אדם נחשב דוקא אם בביה"ש הוא לא מוקצה, אבל דבר שאסור לטלטלו בביה"ש ורק יהיה ראוי בעוד זמן מסוים, בכה"ג אמרינן מיגו דאתקצאי, וזו הסיבה שבנר שכבה אומרים מיגו דאתקצאי.

וכן כתב החזו"א: (סי' מ"א ס"ק ט"ז), דגמרו בדי אדם לא חשיב מוקצה אף קודם דחזי, דהא קדירה רותחת מותר לטלטלה בעודה רותחת, כנראה שלמד כשי' רש"י והשטמ"ק.

ולפי"ז מה שאסור בטלטול בביה"ש, אין דין של גומר בדי אדם ולכן גם בגד רטוב דאסור לטלטלו ביה"ש - אין דין של גומר בדי אדם. [יתכן וזו הבנת הבי"ד בדין גומר בדי אדם ועי"כ חלק על הכלבו בתמרים והבין שניתן לשתות את המים האלה גם בביה"ש, ועי"כ לא אמרינן מיגו דאתקצאי].

ב

אך באמת אין הדבר כן, וגם דבר שאסור בטלטול בביה"ש אם יגמר מאליו בשבת הוי גומר בדי אדם, שהרי הטעם שמותר להעמיד ע"ג האש קדירה חייתא שאינה ראויה סמוך לביה"ש ולאוכלם בשבת, הוא מדין גומר בדי אדם אפי' שכעת הם מוקצה. וכי"כ התהלי"ד (סי' רנ"ט סק"י) דאפי' שהם מוקצים בביה"ש, אם ברור שיהיו מתוקנים בשבת מותר לטלטלם והוי גומר בדי אדם.

וכן פסק הט"ז בשם האו"ח בתמרים שאינם ראויים בביה"ש דהוי גומרו בידי אדם, הואיל ועתידים להיות ראויים בשבת.

וכן פשט הגמ' לפי רוב הראשונים, דאותם קדירות אינם מבושלות ויהיו ראויות בשבת והוי גומרו בידי אדם.

וע"כ מדוע בבגד רטוב אסר המשנ"ב וכן מדוע בנר שכבה אמרינן מיגו דאתקצאי לביה"ש? והנה המאירי בביצה (דף כז, ע"א) מביא את הדין של "תמרים שלנו שהשליכו מים לגיגית מע"ש שמותר לשתות מהן בשבת אע"ג דביה"ש אידחו להו הואיל ולמחר חזו, הואיל וכל דבר שסופו להגמר ע"י מעשה שעשה זה בו מתחלה גומרו בידי אדם מקרי".
הרי שהמאירי למד פשוט, שבביה"ש אינם ראויים המים. והואיל ויגמרו תיקונם בשבת מאליהם הוי גומרו בידי אדם.

וע"כ כותב המאירי בהמשך דבריו, דתבשיל דבשיל ולא בשיל בביה"ש מותר לאוכלו בשבת הואיל וסופו להגמר בשבת ע"י מעשה שעשה בו מתחילה, הוי גומרו בידי אדם.
וממשיך המאירי: "וקצת חברים משיבים עלי, אי' נר שהדליקו באותה שבת תשתרי בטלטול אחר כבויה, שהרי בין השמשות סופה ליכבות ע"י מעשה הדלקה שנעשית ע"י אדם. ויכילנא לשנויי להו, התם הרי נאסרה אף בטלטול ביה"ש ולגמרי אסח דעתיה, הכא הרי ראויה בטלטול בין השמשות ולא איתקצאי לגמרי, אלא דעדיפא מינה נראה לי דאנן סופו לבא לידי גמר התיקון ע"י מעשה אדם קאמרינן דחזי, אבל הכא אין סופו לבא לידי תיקון ואדרבה סופו לבא לידי דיחוי ע"י מעשה". עכ"ל וצריך להבין מה כוונת המאירי "בעדיפא מיניה"?

ונראה שרצונו לומר שההבדל בין קדירות רותחות לנר, שבנר האדם מעונין בדיחוי כי במעשה שהוא עושה הוא רוצה שהנר יהיה דולק בע"ש, שהרי זה מצוותו, אי"כ ע"י מעשה האדם הוא דוחה בידיים את הדבר כדי שידלק, משא"כ בקדירות רותחות, הרי האדם רוצה שהם יהיו מוכנות לאכילה וע"כ כאשר שם אותו בביה"ש להתבשל מעונין שיגמרו ויהיו מוכנות ואין לו ענין בדיחוי ככה"ג אמרינן "גומרו בידי אדם" - כי התיקון ממילא בא ע"י מעשה האדם, בניגוד לנר שהדיחוי בא ע"י מעשה האדם למרות שממילא הנר יכבה בשבת, לא חשיב גומרו בידי אדם.

למעשה, תירוצו זה של המאירי כתבו בתוס' שבת (דף מג, ע"א) ד"ה - "בעודן עליו" התוס' שואלים מדוע בסל שהיו עליו אפרוחים בביה"ש אמרינן מיגו דאתקצאי, הרי בידו להפריחם והרי גומרו בידי אדם.

מתרצים התוס' - שבסל רצונו היה שיעלו עליו שלכך כפאו והרי שעה אחת הקצה אותו לצרכן אמרינן מיגו דאתקצאי, משא"כ בקדירות רצונו שיתבשלו בלא שום דיחוי - אמרינן גומרו בידי אדם. הרי שאם אדם מעונין בביה"ש בדיחוי של הדבר, אמרינן מיגו דאתקצאי וזו הסיבה לאסור בנר שכבה.
לפי"ז צריך שני תנאים: א. שברור הדבר שהמוקצה יגמר בשבת ע"י מעשה האדם שעשה בביה"ש.
ב. שאין הבעלים מעוניינים במצב של הדחיה בביה"ש, אלא להיפך מעוניינים שהדבר יהיה ראוי ללא דחוי.

ככה"ג אמרינן למאירי ולתוס' גומרו בידי אדם. אך אם חסר אחד התנאים או שלא ברור שיהיו מוכנים בשבת, כמו גרוגרות וצימוקים או שמעונין בדיחוי, כמו בנר אמרינן מיגו דאתקצאי.
ולפי"ז ברור בדין מים, שהביא הב"י בשם האו"ח, שאין הוא מעונין בדיחוי וברור שיגמרו מאליהם הוי גומרו בידי אדם, ובוזה לכאוי מיושבת קושית הלבושי שרד מנר שכבה.

אלא שיסוד זה של המאירי והתוס' דאם מעונין בדיחוי שעה אחת בביה"ש שוב לא אמרינן גומרו בידי אדם, לכאורה נסתר מדברי התוס' שבת (מד, ע"ב) ד"ה - "יש עליה", שהרי הגמרא אומרת: "אר"י א"ר מטה שיחדה למעות: הניח עליה מעות - אסור לטלטלה, לא הניח עליה מעות - מותר לטלטלה, לא יחדה למעות: יש עליה מעות - אסור לטלטלה, אין עליה מעות - מותר והוא שלא היו עליה ביה"ש". עכ"ל הגמרא.

והקשו התוס' שם, איך יכול להיות שהניח לדעת בשבת, וי"ל כגון שהניח נכרי או קטן לדעת ישראל. ואית אמאי לא מוכח מהכא בפרק אין צדין דאין מוקצה לחצי שבת, וי"ל דאיכא לאוקמא כגון שהניחם לדעת ישראל כדי להסירם אחר שעה והוה כגומרו בידי אדם.

משמע מדברי התוס' דאפי' שהיה מעונין שיהיו שם שעה אחת על המטה, חשיב כגומרו בידי אדם. ולכאוי דברי תוס' הנ"ל סותרים לתוס' שהבאנו קודם (בדף מג, ע"א) ד"ה "בעודן עליו" שכתבו דהכא רצונו שיעלו האפרוחים והרי שעה אחת הקצה אותם ולכן לא חשיב גומרו בידי אדם הואיל ומעונין בדחוי שעה אחת ?

ועוד הקשה המג"א בס"י שכי"ה סק"י: מדוע אם הניח מעות על המטה בביה"ש לא הוי גומרו בידי אדם? וכתב המג"א וצ"ל "ולא דמי כ"כ לגומרו בידי אדם" - סתם ולא פירש.

ועי' במהרש"א שהרגיש בזה והקשה שהרי דברי התוס' סותרים זה את זה. וכתב לתרץ במהדורה בתרא, דיש להבדיל בין דין מוקצה לחצי שבת לדין מיגו דאתקצאי לביה"ש, שהרי דין מוקצה לח"ש יותר קל מאשר מיגו דאתקצאי, שהרי במוקצה לחצי שבת הגמ' הסתפקה אם יש מוקצה לחצי שבת, ובמיגו דאתקצאי פשיטא לגמרא דאמרינן מיגו דאתקצאי.

וגם לדעת קצת פוסקים אפי' שיש מוקצה לח"ש, היינו לענין אכילה ולא לענין טלטול, אי"כ כאשר הוקצה הדבר לשעה אחת הוי גומרו בידי אדם גרוע, שהרי אתה מעונין בדיחוי, אעפ"כ לענין מוקצה לח"ש - זה מועיל דלא הוי מוקצה. אך לענין מיגו דאתקצאי לא מהני גומרו בידי אדם גרוע כזה. ואם נדייק בדברי התוס' (בדף מד, ע"ב) וי"ל דאיכא לאוקמא כגון שהניחם לדעת ישראל כדי להסירם אחר שעה והוה כגומרו בידי אדם" - היינו כמו דין גומרו בידי אדם, אך אין זה הדין של גומרו בידי אדם כי כאן זה גומרו בידי אדם גרוע.

ראיה נוספת לזה התוס' בביצה (בדף כז, ע"א) בד"ה "אלא" כתבו, מדוע הגמ' לא פשטה את הספק מהדין של כופין את הסל לפני האפרוחים כדי שיעלו וירדו, והגמ' אומרת שלאחר שירדו מותר לטלטל את הסל, הרי שאין מוקצה לח"ש וי"ל שאני התם דהוי כמו גומרו בידי אדם שבידו להפריחם מעליו".

ולכאוי דברי התוס' הם בניגוד לדבריהם בשבת (דף מג, ע"א) כופין את הסל לפני האפרוחים ואם היו עליה ביה"ש - אסור לטלטלו, משום מיגו דאתקצאי לביה"ש אתקצאי לכולי יומא. והתוס' שם כתבו שזה שבידו להפריחם לא חשיב גומרו בידי אדם ואיך כתבו כאן דהוי כמו גומרו בידי אדם.

אך לפי מה שכתב המהרש"א במהדורא בתרא הדברים מיושבים היטב, שלענין מיגו דאתקצאי לא חשיב גומרו בידי אדם, שהרי מעונין בדיחוי כפי שכתבו התוס' שם, אך לענין מוקצה לחצי שבת חשיב כמו גומרו בידי אדם, שהרי אע"פ שמעונין בדיחוי אבל בידו להפריחם ולכן לא הוי מוקצה לחצי שבת.

ועי' דברי המאירי והתוס' שאם יש את שני התנאים: א. אינו מעונין בדיחוי ב. שעתיד להגמר בשבת בצורה ודאית, לא אמרינן מיגו דאתקצאי וחשיב גומרו בידי אדם מיושבים היטב.

אך יסוד זה אינו מיישב את דברי המשנה ברורה בסי' ש"ח ס"ק ס"ד, שכתב דאם הבגד רטוב בטופח ע"מ להטפית, אסור לטלטלו בשבת אפי' בנתייבש לגמרי ואמרינן מיגו דאתקצאי. הרי כאן א"א לומר שהוא מעונין בדיחוי, שהרי רוצה שיהיו יבשים כמו בקדירות שרוצה שיהיו מבושלות.

וגם כאן הרי המדובר אפי' בכה"ג שברור שיתייבשו בשבת, ומדוע לא הוי גומרו בידי אדם? על שאלה זו עמדו כל גדולי האחרונים מנחת יצחק ח"א סי' פ"א, אז נדברו ח"א סי' ה'. הגרש"ז אויערבך בספר מנחת שלמה סי' י' (אות ב') ונשאר בצ"ע על המשנה ברורה, שאולי דבר בכה"ג שלא יודע אם יתייבשו ולכן כתב דאם הכניסם למכונת יבוש ודאי דהוי גומרו בידי אדם (לשי' המחבר דלא הוי אוושא מלתא), ולפי דבריו יש להתיר בבגד רטוב שודאי יתייבש בשבת. אלא שבספר "אז נדברו" ח"א סי' ה' בהערות רוצה לחדש ולומר שיש להבדיל בין דבר שנאסר מחמת האיסור שבו לבין דבר שהאדם מקצה אותו מדעתו.

וצ"ל בכונת דבריו, נר שדולק בביה"ש מה שהוא נאסר זה משום דהוי מוקצה מחמת איסור ולא משום שאין זה ראוי עכשיו, אי"כ אין זה תלוי בהקצאתו דנימא הרי הדבר עתיד להיות ראוי, אלא זו גזירת חז"ל שיש כאן בסיס לדבר האסור, משאי"כ בקדירות הרותחות איסור הטלטול נובע מתוך הקצאתו, שהרי הוא הרתיח אותם, אז אם זה גומרו בידי אדם אין הוא מקצה בדעתו ומחשיבו כראוי, אך במקצה מחמת איסור אין זה תלוי בו אלא באיסור שבדבר, ע"כ לא אמרינן גומרו בידי אדם. ועפ"ז מיושב שפיר המשני' שהרי בבגד רטוב הוי איסור סחיטה כאשר זה טופח ע"מ להטפית, אי"כ מה שהוא מוקצה בביה"ש הוא מחשש איסור סחיטה, בכה"ג לא שייך גומרו בידי אדם שאין ההקצאה מצד האדם אלא מצד האיסור שבו. לפי"ז גם בבגד רטוב שיכניס למכונת יבוש יהיה אסור, הואיל ואמרינן מיגו דאתקצאי לביה"ש אתקצאי לכולי יומא, מצד איסור סחיטה שבו והכל מיושב שפיר.

סיכום להלכה: בדין "גומרו בידי אדם"

- א. לשיטת רש"י והשטמ"ק:
 - גומרו בידי אדם רק בכה"ג שבביה"ש בידו לתקנו ולהסיר את המוקצה מעליו, כגון קדירות רותחות (מבושלות) אבל נר, בגד רטוב וכדו' אמרינן מיגו דאתקצאי (יתכן וזו הבנת הב"י בדין זה וע"כ חלק על הכלבו בתמרים).
 - ב. לשיטת המאירי והתוס' צריך שני תנאים:
 - א. שלא מעונין בדיחוי בביה"ש.
 - ב. שודאי יגמר בשבת.
 - ג. לפי"ז בגד שהיה רטוב בביה"ש ונתייבש בשבת מותר לטלטלו וכ"פ חלק מן האחרונים.
 - א. לשיטת ה"אז נדברו":
 - כל מוקצה מחמת איסור בביה"ש אמרינן מיגו דאתקצאי אע"פ שברור שיגמר בשבת,
 - לפי"ז בבגד רטוב שיש איסור סחיטה, אמרינן מיגו דאתקצאי כשיטת המשני' בסי' ש"ח ס"ק ס"ג.